

ESPERANTO: TILLARARO HAMJIHATLIK TARIXI VA UNING DUNYO SIYOSATIDAGI O'RNI

Mirzamatov Bunyodbek Toshkent Kimyo Xalqaro
Universiteti Namangan filiali "Tarix" yo'nalishi ikkinchi
bosqich talabasi

mirzamatovbunyodbek9@gmail.com

+998 94 785 24 05

Annotatsiya: Ushbu maqola Esperanto tilining yaralishi, tarqalishi va dunyo siyosatidagi o'rni haqida ma'lumot beradi. Esperanto tilining asosiy maqsadi xalqaro muloqotni osonlashtirish va millatlararo til tengsizligini bartaraf etish edi. Maqolada tilning tarixi, asosiy xususiyatlari, madaniy ahamiyati va zamonaviy holati yoritiladi. Shuningdek, esperantonig tarqalishi oldidagi muammolar, milliy tillar bilan raqobat va texnologik rivojlanishlarning tilga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Esperanto, Ludoviko Lazar Zamenhof, xalqaro muloqot, madaniyat, tarqalish, milliy tillar, raqamli texnologiyalar, til tengligi.

Esperanto tili XIX asrning oxirida paydo bo'lgan sun'iy til bo'lib, uning maqsadi xalqaro muloqotni osonlashtirish va turli millat va tillar o'rtasidagi aloqa uchun umumiy til yaratish edi.¹ Esperanto tilining asoschisi Ludoviko Lazar Zamenhof bo'lib, u 1887-yilda o'zining «Unua Libro» (Birinchi Kitob) nomli kitobi orqali bu tilni ommaga taqdim etgan.² Polshalik doktor L. L. Zamenhof tomonidan yaratilgan Esperanto tilining asosiy afzalliklari va ahamiyatlari quyidagicha:

Neytrallik: Esperanto milliy davlatlarga xos bo'lmagan neytral til sifatida yaratilgan. Bu til biror bir millatga tegishli emas, shuning uchun u millatlar o'rtasidagi til tengsizligini bartaraf etishga yordam beradi.

¹ Janton, P. (1993). *Esperanto: Language, literature, and community*. Suny Press.

² Imfeld, D. (2009). Esperanto lengua internacional: la revo de la homo (el sueño del hombre) 150 años del nacimiento del Dr. Lázaro L. Zamenhof/por Daniel Imfeld. *La Opinión Rafaela*. Sábado, 26 diciembre 2009.

Oson o'rganish: Esperanto grammatikasi oddiy va tizimli bo'lib, boshqa tillarga qaraganda tezroq o'rganiladi. Tilning strukturasi mantiqiy va qoidalari kamdan-kam istisnolar bilan ishlaydi, bu esa uni yangi boshlovchilar uchun jozibador qiladi.

Madaniy ko'prik: Esperanto orqali turli millatlar va madaniyatlar o'rtasida muloqot qilish osonroq bo'ladi. Bu tilni biladigan odamlar o'zaro madaniy almashinuvlar qilish, do'stlik va hamkorlikni rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Xalqaro jamoat: Esperanto dunyo bo'ylab kichik, ammo faol jamoatga ega. Ushbu jamoat a'zolari konferentsiyalar, uchrashuvlar va boshqa tadbirlarda bir-birlari bilan uchrashib, tajriba almashishadi.

Til tengligi: Esperanto hech bir tilga ustunlik bermaydi, bu esa barcha millat vakillariga teng huquqlarni ta'minlashga yordam beradi.³ U insonlar o'rtasida o'zaro hurmat va tenglik tamoyillariga asoslanadi.

Esperanto alifbosi 28 ta harfdan iborat bo'lib, quyidagi harflarni o'z ichiga oladi: A, B, C, Ĉ, D, E, F, G, Ĝ, H, Ĥ, I, J, Ĵ, K, L, M, N, O, P, R, S,Ŝ, T, U, Ŭ, V, Z.

Polshalik ko'z doktori Ludoviko Lazaro Zamenhof 1859-yilda Bialystokda tug'ilgan. U ko'p tilli va ko'p millatli muhitda ulg'aygan, bu esa odamlar o'rtasidagi muloqotni osonlashtiradigan umumiy til yaratish istagini uyg'otgan.⁴ Uning maqsadi dunyodagi turli xalqlar o'rtasidagi til to'siqlarini bartaraf etish orqali xalqaro tinchlik va hamjihatlikni mustahkamlash edi. 1887-yilda Zamenhof o'zining birinchi Esperanto qo'llanmasi — “Unua Libro”ni (Birinchi Kitob) nashr etdi.⁵ Ushbu kitobda yangi tilning asosiy grammatik qoidalari, lug'ati va Zamenhofning tilni yaratishdagi maqsadlari haqida bayon qilingan. “Unua Libro”ning nashr etilishi Esperanto tilining rasmiy boshlanishi sifatida qaraladi va bu tilning tez tarqalishiga turtki berdi.

Zamenhof ko'p millatli va ko'p tilli muhitda o'sgan, bu esa odamlar o'rtasidagi muloqotning murakkabligini ko'rishga imkon berdi. U tillararo

³ Christiansen, P. V. (2006). Language policy in the European Union: European/English/elite/equal/Esperanto union?. *Language Problems and Language Planning*, 30(1), 21-44.

⁴ Korzhenkov, A., & Korjenkov, A. (2010). *Zamenhof: The life, works and ideas of the author of Esperanto*. Mondial.

⁵ Imfeld, D. (2009). Esperanto lengua internacional: la revo de la homo (el sueño del hombre) 150 años del nacimiento del Dr. Lázaro L. Zamenhof/por Daniel Imfeld. *La Opinión Rafaela*. Sábado, 26 diciembre 2009.

tushunmovchiliklarning jamiyatda ziddiyatlar, adovat va nizolarni keltirib chiqarishini kuzatdi. Shu sababli, u barcha millatlar uchun teng bo'lgan neytral til yaratish zarurligini his qildi. Bu til millatlararo muloqotni osonlashtirishi va madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro hurmatni oshirishi kerak edi. XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Yevropa ijtimoiy va siyosiy tangliklar davrini boshdan kechirar edi. Milliy konfliktlar, etnik nizolar va imperializm kuchaygan bir davrda yashagan Zamenhof bu muammolarni xalqaro til yordamida kamaytirish mumkinligiga ishonardi. Esperanto tilini yaratish orqali u milliy davlatlar o'rtasidagi til tengsizligini bartaraf etib, ko'proq hamjihatlik va tinchlikka erishishni maqsad qildi.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Esperanto tilining tarqalishi tez sur'atlarda rivojlandi. Yevropada ko'plab insonlar bu yangi tilni qiziqarli va foydali deb hisobladilar, chunki u millatlararo muloqotda osonlik yaratishga yordam berardi.⁶ Til qisqa vaqt ichida xalqaro jamoatchilik tomonidan e'tirof etildi va ko'plab tillarni bilmaydigan insonlar uchun muhim vositaga aylandi.

Tilning tarqalishi va jamoatchilikning ortishi bilan bir qatorda, Esperanto jamiyatlari tashkil qilindi. Birinchi rasmiy kongress 1905-yilda Parijda bo'lib o'tdi.⁷ Bu kongress Esperanto tilini qo'llab-quvvatlovchi xalqaro tashkilotlarning tuzilishiga turtki berdi va tilning rasmiy statusini mustahkamladi. Shuningdek, bu kongresslar tilni o'rganish va tarqatish bo'yicha tajriba almashish imkoniyatini yaratdi. XX asr boshlarida Esperanto tilining siyosiy va ijtimoiy harakatlar bilan bog'lanishi yanada kuchaydi. Til ko'plab ijtimoiy reformalar, tinchlik va xalqaro hamkorlikni targ'ib qiluvchi harakatlarning bir qismi bo'ldi. Esperanto xalqaro muloqot vositasi sifatida ko'plab siyosiy va madaniy tashkilotlar tomonidan qo'llab-quvvatlandi. Tilning demokratik va neytral tabiati ko'plab ijtimoiy harakatlar tomonidan ma'qullandi. Birinchi Jahon urushi (1914-1918) davrida Esperanto tiliga bo'lgan qiziqish va qo'llanish darajasi biroz pasaydi.⁸ Urush va uning oqibatlari xalqaro tinchlikka bo'lgan

⁶ Gobbo, F. (2017). Beyond the nation-state?: the ideology of the Esperanto movement between neutralism and multilingualism. *Social inclusion*, 5(4), 38-47.

⁷ Alcalde, J. (2021). Pioneers of internationalism. *Multilingual Environments in the Great War*, 44.

⁸ Hamann, F. A. (1928). The Progress of Esperanto since the World War. *Modern Language Journal*, 545-552.

umidlarni susaytirdi. Shuningdek, milliy g'oyalarning kuchayishi va siyosiy beqarorlik tilni xalqaro miqyosda faol qo'llashni qiyinlashtirdi.

Ikkinchi Jahon urushi (1939-1945) davrida Esperanto tilining ahamiyati yana bir bor sinovdan o'tdi. Urush davrida tilni qo'llashga qarshi turli siyosiy qaramliklar yuzaga keldi, ayniqsa totalitar rejimlar tomonidan. Shunga qaramay, urushdan keyin Esperanto tilining tinchlik va xalqaro hamkorlikka bo'lgan umidi qayta jonlandi.⁹ Urushdan keyingi davrda tilni qo'llab-quvvatlovchi xalqaro tashkilotlar va jamoatlar yangidan tuzilishga kirishdi va tilning rivojlanishini davom ettirdilar.

Esperanto tilidagi birinchi adabiy asarlar L. L. Zamenhofning o'z asarlaridan boshlanadi, jumladan "Unua Libro" (Birinchi Kitob) va keyinchalik nashr etilgan hikoyalar va she'rlar. Bu asarlar tilning adabiy potensialini namoyish etish va uning estetik qobiliyatlarini tasdiqlashda muhim ahamiyatga ega. Zamenhofning asarlaridan tashqari, ilk adabiy asarlar orasida esperanto yozuvchilari tomonidan yozilgan romannar, she'riy to'plamlar va dramatik asarlar mavjud bo'lib, ular tilning madaniy ahamiyatini oshirdi. Esperanto tilida nashr etilgan birinchi gazetalar va jurnallar tilning madaniy va ijtimoiy hayotdagi rolini mustahkamladi. 1889-yilda birinchi esperanto gazetasi «La Esperantisto» chiqdi.¹⁰ Ushbu gazeta tilning tarqalishiga yordam berib, esperanto jamoatchiligi va tarmog'ining rivojlanishini qo'llab-quvvatladi. Keyinchalik ko'plab boshqa gazetalar va jurnallar chiqdi, ular orasida «El Popola Ĉinio», «La Revuo», va «Monato» kabi nashrlar mavjud.¹¹ Bu nashrlar til haqidagi yangiliklarni, adabiy asarlarni, ilmiy maqolalarni va ijtimoiy tahlillarni taqdim etdi, bu esa esperanto jamoatining o'sishi va rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

Esperanto tilida bir nechta kinofilmlar ishlab chiqarilgan. Ularning eng mashhuri 1965-yilda Fransiyada suratga olingan "Incubus" filmi bo'lib, bu filmning o'ziga xosligi shundaki, u to'liq esperanto tilida o'ynalgan.¹² Bundan tashqari, esperanto tilida

⁹ Soto, R. G., & Garvía, R. (2015). *Esperanto and its rivals: The struggle for an international language*. University of Pennsylvania Press.

¹⁰ Tonkin, H. (1987). One hundred years of Esperanto: A survey. *Language Problems and Language Planning*, 11(3), 264-282.

¹¹ Becker, U. (2006). Publishing for a diaspora: The development of publishing in the international Esperanto movement. *Language Problems and Language Planning*, 30(3), 269-301.

¹² <https://www.unitedlanguagegroup.com/>

qisqa metrajli filmlar va hujjatli filmlar ham mavjud bo'lib, ular tilning madaniy ahamiyatini va xalqaro ko'lamdagi qiziqishini namoyish etadi. Esperanto tilida yaratilgan filmlar ko'pincha esperanto tilining ahamiyatini va uning madaniyatdagi rolini targ'ib qilish maqsadida xalqaro kinofestivallarda namoyish etiladi. Bu festivallar tilni kengroq auditoriya bilan tanishtirish va tilni madaniyatda qo'llashni yanada rivojlantirishga yordam beradi. Esperanto tilida teatr spektakllari va dramalar muntazam ravishda sahnalashtiriladi. Erta adabiyotdan boshlab, ko'plab yozuvchilar va sahna san'atkorlari esperanto tilida teatr asarlarini yozdilar va sahnaladilar. Masalan, Zamenhofning o'zining «Mistera Lumo» asari va boshqa ko'plab original va tarjima qilingan dramatik asarlar mavjud.¹³ Bu spektakllar esperanto madaniyatining bir qismi bo'lib, tilning teatr san'atida qanday ishlatilishini ko'rsatadi. Esperanto tilida yozilgan qo'shiqlar va musiqiy asarlar keng tarqalgan. Ularning ba'zilar xalqaro musiqiy festival va tadbirlarda ijro etiladi. Tilga xos musiqiy asarlar esperanto tilida yozilgan she'riy qo'shiqlar, xalq qo'shiqlari va kontsert dasturlarini o'z ichiga oladi. Shuningdek, esperanto musiqasi orqali xalqaro hamkorlik va madaniyatlara aloqalar rivojlanadi.

Esperantoning global miqyosda taxminan 1-2 million nafar foydalanuvchisi mavjud. Bu raqam qo'llanuvchilar soni turli mamlakatlarda farqlanishi mumkin, lekin ko'pchilik foydalanuvchilar Yevropada, Janubi-Sharqiy Osiyo va Amerika qit'asida yashaydi.¹⁴ Esperantoning jamiyatlari va klublari dunyo bo'ylab faoliyat yuritib, tilni qo'llash va o'rganishni rag'batlantiradi. Esperanto tilining internetda va raqamli texnologiyalarda roli muhim ahamiyatga ega. Tilning rasmiy veb-saytlari, ijtimoiy media guruhlar, forumlar va onlayn kurslar mavjud. Ko'plab esperanto foydalanuvchilari uchun internet tilni o'rganish, so'zlashuvlarni rivojlantirish va xalqaro do'stlikni mustahkamlashda asosiy platforma hisoblanadi.¹⁵ Shuningdek, til uchun maxsus dasturlar, tarjima vositalari va mobil ilovalar mavjud bo'lib, ular esperanto tilining global miqyosda qo'llanilishini yanada kengaytiradi.

¹³ Modest, J. (1987). *Mistera lumo: noveloj, originale verkitaj en Esperanto. (No Title).*

¹⁴ Li, D. C. (2003). *Between English and Esperanto: what does it take to be a world language?*

¹⁵ Iliyana, P. (2018). *SENSE OF BELONGING AND CONNECTEDNESS IN THE ONLINE ESPERANTO COMMUNITIES.*

Universala Esperanto-Asocio (UEA): UEA 1908-yilda tashkil etilgan va Esperanto tilining xalqaro rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi eng yirik tashkilot hisoblanadi. UEA tilni o'qitish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, esperanto madaniyatini targ'ib qilish va esperanto tilida axborot almashishni yaxshilash kabi maqsadlarni ko'zlaydi.¹⁶ Tashkilotning markazi Amsterdamda joylashgan va u dunyo bo'ylab esperanto jamiyatlari va tashkilotlari bilan hamkorlik qiladi. Esperanto harakatining rivojlanishiga ko'maklashadigan boshqa muhim tashkilotlar ham mavjud. Masalan, **Internacia Esperanto-Ligo (IEL)** va **Sennaciuloj** tashkilotlari esperanto tilining global miqyosda tarqalishi va rivojlanishi uchun ishlaydi. Shuningdek, **Esperanto-Rondo** kabi mahalliy va xalqaro jamoatlar va klublar tilni o'rganish va qo'llashni rag'batlantiradi.

Zamonaviy tendensiyalar orasida raqamli texnologiyalar va internetning esperanto tilidagi roli oshib bormoqda. Online kurslar, forumlar, ijtimoiy media platformalari va mobil ilovalar esperanto tilining o'rganilishi va qo'llanishini qo'llab-quvvatlamoda. Shuningdek, yangi texnologiyalar tilni yanada kengroq auditoriyaga tanishtirish imkoniyatini yaratmoqda.

Esperantonning tarqalishi va o'rganish imkoniyatlari ko'pincha cheklangan. Yangi materiallar va resurslar yaratish uchun yetarli mablag' va imkoniyatlar bo'lmasligi tilning rivojlanishini cheklaydi. Ushbu muammo, ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda yanada kuchliroq bo'lishi mumkin. Ko'plab tillar va ularning variantlari mavjud bo'lgani uchun, yangi tillarni o'rganish va qo'llash tizimlarida mavjud to'siqlar bo'lishi mumkin. Esperantonig tarqalishi uchun kengroq auditoriyani qamrab olish va ularni tilni o'rganishga rag'batlantirish zarur. Ko'p hollarda, esperanto tili ijtimoiy va madaniy qabul qilishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ba'zi madaniyatlar va tillar esperantonni o'zining o'rniga qo'yish yoki uni o'zlashtirishda ehtiyotkorlik ko'rsatishi mumkin.

¹⁶ Kongreso, U. E. A., Esperanto-Asocio, U., & Pavinski, R. (2022). Universala Esperanto-Asocio prezentas 107an Universalan Kongreson de Esperanto/filmo de Rogener Pavinski. *UEAviva*.

Milliy tillar ko'pincha tarixiy, madaniy va siyosiy ahamiyatga ega bo'lib, ular milliy identifikatsiya va muloqot vositasi sifatida ishlatiladi. Milliy tillar ko'pincha o'z mamlakatlarida kengroq qo'llaniladi va o'z ta'sirini saqlab qoladi. Shuning uchun esperanto tili milliy tillar bilan raqobatlashishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ba'zi mamlakatlarda milliy tillarni qo'llab-quvvatlash siyosati mavjud bo'lib, bu esperantonig qo'llanilishini cheklashga olib kelishi mumkin. Milliy tillar davlat siyosati, madaniyat va ta'lim tizimida katta o'rin tutadi, bu esa esperantonig rasmiy qabul qilinishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Milliy tillarning ko'pchilik ta'lim tizimlarida mavjudligi va uzoq tarixiy rivojlanishi, esperantonig o'qitilishi va tarqalishi uchun to'siqlar yaratishi mumkin. Ta'lim tizimlarida milliy tillarga ko'proq e'tibor qaratiladi va bu esperantonig o'rgatish va o'rganish imkoniyatlarini cheklaydi.

Xulosa: Esperanto tili, 1887-yilda L. L. Zamenhof tomonidan yaratilgan, xalqaro muloqotni osonlashtirish va millatlararo tenglikni ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan. Tilning madaniy ahamiyati katta bo'lib, u adabiyot, kino, teatr va musiqa sohalarida o'z ifodasini topgan. Hozirgi kunda esperanto tilini 1-2 million odam qo'llaydi va raqamli texnologiyalar yordamida rivojlanmoqda. Biroq, milliy tillar bilan raqobat va resurslar yetishmasligi esperantonig tarqalishini cheklamoqda. Shunga qaramay, esperanto global miqyosda ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Janton, P. (1993). *Esperanto: Language, literature, and community*. Suny Press.
- 2.Imfeld, D. (2009). Esperanto lengua internacional: la revo de la homo (el sueño del hombre) 150 años del nacimiento del Dr. Lázaró L. Zamenhof/por Daniel Imfeld. *La Opinión Rafaela. Sábado, 26 diciembre 2009*.
- 3.Christiansen, P. V. (2006). Language policy in the European Union: European/English/elite/equal/Esperanto union?. *Language Problems and Language Planning*, 30(1), 21-44.
- 4.Korzhenkov, A., & Korjenkov, A. (2010). *Zamenhof: The life, works and ideas of the author of Esperanto*. Mondial.

- 5.Imfeld, D. (2009). Esperanto lengua internacional: la revo de la homo (el sueño del hombre) 150 años del nacimiento del Dr. Lázaro L. Zamenhof/por Daniel Imfeld. *La Opinión Rafaela. Sábado, 26 diciembre 2009.*
- 6.Gobbo, F. (2017). Beyond the nation-state?: the ideology of the Esperanto movement between neutralism and multilingualism. *Social inclusion*, 5(4), 38-47.
- 7.Alcalde, J. (2021). Pioneers of internationalism. *Multilingual Environments in the Great War*, 44.
- 8.Hamann, F. A. (1928). The Progress of Esperanto since the World War. *Modern Language Journal*, 545-552.
- 9.Soto, R. G., & Garvía, R. (2015). *Esperanto and its rivals: The struggle for an international language*. University of Pennsylvania Press.
- 10.Tonkin, H. (1987). One hundred years of Esperanto: A survey. *Language Problems and Language Planning*, 11(3), 264-282.
- 11.Becker, U. (2006). Publishing for a diaspora: The development of publishing in the international Esperanto movement. *Language Problems and Language Planning*, 30(3), 269-301.
- 12.<https://www.unitedlanguagegroup.com/>
- 13.Modest, J. (1987). *Mistera lumo: noveloj, originale verkitaj en Esperanto.* (No Title).
- 14.Li, D. C. (2003). Between English and Esperanto: what does it take to be a world language?.
- 15.Iliyana, P. (2018). SENSE OF BELONGING AND CONNECTEDNESS IN THE ONLINE ESPERANTO COMMUNITIES.
- 16.Kongreso, U. E. A., Esperanto-Asocio, U., & Pavinski, R. (2022). Universala Esperanto-Asocio prezentas 107an Universalan Kongreson de Esperanto/filmo de Rogener Pavinski. *UEAviva*.
17. Mavlonov, A., & Mirzohidov, S. (2024). O'ZBEK AYOLLARINING JAMIYATDA O'Z O'RINLARINI TOPISHI-KELAJAK AVLODNING POYDEVORIDIR. *ВЕСТНИК МАГИСТРАТУРЫ*, 3.